

Джерелознавство

Sources Studies

<https://doi.org/10.28925/2524-0757.2023.112>

УДК 94(477)«17»

Юрій МИЦИК,

провідний науковий співробітник
Інституту української археографії
та джерелознавства
імені М.С. Грушевського НАН України,
доктор історичних наук, професор,
Київ, Україна

Yurii MYTSYK,

Leading Researcher,
M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian
Archeography and Source Studies,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Doctor of History, Professor,
Kyiv, Ukraine

e-mail: mytsyk2002@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1580-1284>

Два невідомих листи Івана Сірка

У статті представлені документи з польських архівів, передусім листи кошового отамана Івана Сірка. У них йдеться про зміцнення польсько-українських воєнних зв'язків перед обличчям ворожої навали, про дії запорожців проти Османської імперії. У додатках наводиться, зокрема, лист гетьмана Юрія Хмельницького, який засвідчує його добре знання культури античної Греції.

Ключові слова: Гетьманщина, Січ, Річ Посполита, кошовий отаман, листи.

Two Unknown Letters of Ivan Sirko

The article presents documents from Polish archives, first of all, the letters of the Kish ataman Ivan Sirko. They talk about describes the strengthening of Polish-Ukrainian military ties in the face of the enemy onslaught, about the actions of the Zaporizhzhia against the Ottoman Empire. The appendices include, in particular, a letter from Hetman Yurii Khmelnytskyi, which testifies to his good knowledge of the culture of ancient Greece.

Key words: Hetmanship, Sich, Polish-Lithuanian Commonwealth, kish ataman, letters.

Іван Сірко є найяскравішою по-статтю запорозького козацтва другої половини XVII — XVIII ст. Тривалий час про нього знали лише з літописів, хронік та легенд. Однак із публікацією 15-томної серії «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России», де було вміщено понад 20 листів Сірка, пролилося світло на його військову діяльність, стало можливим провести повноцінне дослідження біографії кошового отамана. Цю важливу справу здійснив видатний козакознавець Дмитро Яворницький (Evarnickij D.I., 1894). Після жовтневого перевороту 1917 р. на вивчення

постаті Івана Сірка було накладено табу. Лише в самостійній Україні з'явилися окремі статті, вийшла і наша монографія (Мицик Ю., 2010), яка базувалася, зокрема, на документах польських архівосховищ. У той же час нами було опубліковано всі відомі листи козацького провідника (Листи Івана Сірка, 1995).

На початку 2023 р. нам вдалося здійснити архівні пошуки у Польщі і виявити ще чимало нових джерел з історії України XVII–XVIII ст., у тому числі чотири листи Івана Сірка і лист до нього короля Речі Посполитої Яна III Собеського. У даній статті публікуємо лише два із цих листів.

Вони були написані польською мовою восени 1679 р. і, що цікаво, в один день: 30 (20) вересня. Адресовані листи білоцерківському коменданту, ім'я якого не згадується. Вони збереглися в копіях кінця XVIII ст. у складі знаменитих «тек» Адама-Станіслава Нарушевича (1733–1796). Останній був католицьким єпископом у Луцьку, професором академій у Вільні та Варшаві, істориком і поетом. Саме з його ініціативи було створено понад 200 рукописів, котрі містили копії з оригінальних документів, в основному XVI — першої половини XVIII ст. Ці рукописи нині зберігаються у відділі рукописів Бібліотеки князів Чарторийських у Кракові (далі — БЧ, ВР). У «теках» вміщені копії документів з історії Речі Посполитої, включно з Україною та Білоруссю. Особливо цінним є те, що вони у своїй більшості скопійовані з оригіналів, які зберігалися, зокрема, в архіві останнього короля Речі Посполитої Станіслава Августа Понятовського, також в архіві Станіслава Хоментовського (1673–1728) та ін. Ці зібрання, як і багато інших, загинули в роки Другої світової війни і тільки у копіях з «тек» Нарушевича збереглася принаймні частина з них. Оскільки листи Сірка дійшли в копіях, можливо, й зняті були з копій, деякі місця не зовсім зрозумілі, а слова, які не вдалося прочитати, позначені нами (...)*. Тут подаються тільки наші переклади з польської. Латинські фрагменти переклав Максим Мешковий, котрому я щиро вдячний.

Даючи оцінку діяльності Івана Сірка, слід сказати про політичну ситуацію в Україні цього періоду. У 1667 р. було укладене сумнівне Андрусівське перемир'я між Річчю Посполитою і Московією. Вони розділили між собою Гетьманщину (кордон йшов по Дніпру) і посилили наступ на її автономію. Запорозька Січ формально була передана під протекторат обох цих держав. Ситуація в Україні погіршувалася і в зв'язку з наступом Османської імперії, яка у 1672 р. захопила Кам'янець-Подільський і більшу частину Поділля. Потім наступ було продовжено на Чигирин. Якщо у 1677 р. його було відбито військами Лівобережної Гетьманщини і Московії, то у 1678 р. гетьманську столицю внаслідок фактичної зради московитів було взято турками. Це завдало потужного удару Правобережній Гетьманщині. Турки поставили новим гетьманом Юрія Хмельницького, який вже тримав булаву у 1659–1662 рр., і готували новий наступ.

Забігаючи наперед скажемо, що цього разу турки рушили проти імперії Габсбургів і зазнали під Віднем тяжкої поразки від об'єднаних німецько-польсько-українських сил. Але у 1679 р. напрямок майбутнього походу Османської імперії ще не був відомим, тож Річ Посполита вживала заходів безпеки, насамперед шукала союзників, зокрема серед запорожців. Ще

наприкінці 60-х років на противагу гетьману Петру Дорошенку вона підтримала Михайла Ханенка. Однак останній врешті перейшов на бік Московії у 1674 р. Тепер же на противагу Юрію Хмельницькому Річ Посполита звернулася на Січ до Івана Сірка. Туди було відправлено білоцерківського протопопа о. Семена Зарембу з кількома білоцерківцями. Формально це була ініціатива міського коменданта. Але ясно, що вона фактично належала урядовим колам Речі Посполитої, адже Заремба діяв з ініціативи холмського старости і самого короля Яна III Собеського. Діставши відповідні інструкції, він після завершення своєї місії відзвітував королю і був ним нагороджений, про що свідчить його лист до монарха зі Львова від 18.12.1679 р. Про самого Зарембу майже нічого невідомо. Ясно, що він був прихильником орієнтації на Річ Посполиту і у 1682 р. сприяв секретній місії королівського секретаря Василя Іскрицького (племінника гетьмана Павла Тетері) на Лівобережну Гетьманщину, щоб перетягти козаків на бік Яна III. 29.09.1682 р. з коронної канцелярії Зарембі було видано спеціальну інструкцію (Мицик Ю., 2005).

Запорозький Кіш і в першу чергу Іван Сірко добре сприйняли Зарембу, тим більше у другій половині 70-х років, особливо в часи турецьких походів на Чигирин, зв'язки Січі з Варшавою були фактично перервані. В листах до білоцерківського коменданта Сірко натякнув на недостатню увагу Варшави до Січі («думали, що ми навіки цілком відділені від милості дідичного нашого монарха і всієї Речі Посполитої Корони Польської»). Він також коротко відзвітував про хід боїв коло турецьких замків у пониззі Дніпра і про те, що через недостатню царську допомогу довелося звідти відступити («Низ Дніпра є для нас закритий»). Із Січі до Білої Церкви були відправлені запорозькі представники Григорій Івановський і Трохим Тимошевський, які мали усно поінформувати коменданта про ситуацію на Січі і, очевидно, обговорити питання про посилення зв'язків Січі з королівським урядом. На жаль, ще не виявлено джерел про результати місії, але з огляду на участь запорожців у битві під Віднем ця місія була успішною. Про це свідчить і згаданий лист Заремби до Яна III Собеського, в якому йдеться про нагороду Зарембі від короля, і лист останнього до Сірка від 25.03.1680 р., в котрому король пропонує утримувати при своєму дворі сина кошового отамана, що і сталося. У окремому листі під тією ж датою до запорожців король виявляє до них приязнь і відзначає, що вже писав їм у грудні 1679 р. під час свого перебування в Жовкві. Слід сказати, що деякі слова не вдалося прочитати і ми поставили там знак (...)*, а пропущені нами фрагменти позначили [...].

У додатках ми наводимо деякі листи з тих же «тек». Вони створені в той самий рік, адресовані

тим самим особам і містять у собі цікаву інформацію. Насамперед це лист Юрія Хмельницького. Тут впадає у вічі його обізнаність з мислителями і культурою античної Греції, бо згадуються і «Одіссея» Гомера, й історик філософії Діоген Лаертський (180–240), і філософ Платон (427–347 до н.е.). Це, поза сумнівом, свідчить про добрі знання, отримані Юрієм Хмельницьким у Києво-Могилянському колегіумі та від його домашнього вчителя, видатного письменника й богослова Йоаникія Галатовського. Юрій Хмельницький підписується як князь, водночас неодноразово підкреслював, що раніше писався

як «Юрій Гедеон Венжик Хмельницький». Трохи дивує прохання прислати когось із знавців польської мови на посаду писаря. Вочевидь, це пояснюється необхідністю мати під рукою людину, яка вела б листування з представниками Речі Посполитої. Самі гетьмани не часто писали власноруч універсали й листи, воліли їх тільки підписувати.

Отже, ці листи дають змогу розширити уявлення про ситуацію в Україні другої половини XVII ст., стосунки між Річчю Посполитою і Запорозькою Січчю та біографію знаменитого кошового отамана Івана Сірка.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Листи Івана Сірка. Матеріали до Українського дипломатарію. Київ, 1995. 82 с.
Мицик Ю. З джерел до секретної місії Василя Іскрицького 1682 року. *Україна в Центрально-Східній Європі*. 2005. Вип. 5. С. 572–575.
Мицик Ю. Іван Сірко. Київ, 2010. 159 с.
Эварницкий Д.И. Иван Дмитриевич Сирко, славный козацкий атаман Войска запорожских низовых козаков. Санкт-Петербург, 1894. 123 с.

REFERENCES

- Evarnitskii, D. I. (1894). Ivan Dmitrievich Sirko, slavnyi kozatskii ataman Voiska zaporozhskikh nizovykh kozakov. Sankt-Peterburg [in Russian].
Lysty Ivana Sirka. (1995). *Materialy` do Ukrainskoho dyplomatariiu*. Kyiv [in Ukrainian].
Mytsyk, Yu. (2019). *Ivan Sirko*. Kyiv [in Ukrainian].
Mytsyk, Yu. (2005). Z dzherel do sekretnoi misii Vasylia Iskrytskoho 1682 roku. *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi*, 5, 572–575 [in Ukrainian].

***

ЛИСТИ

№ 1

1679, вересня 30 (20). Лист кошового отамана Івана Сірка до білоцерківського коменданта

«20ma 7mbris. Ex m.s.arch.Stan. Aug.regis.

Kopia listu Sierkowego, atamana Wojsk Zaporozkich, do kommandanta bialocerkiewskiego.

Gdy z woli najaśnieszego krola j. mści a za ordynansem najwyższych h[etman]ów koronnych wyprawiwszyz listem swoim wielebnego ojca Zarębę, protopopa bialocerkiewskiego, zezwalasz dowiadywać się o naszym Zaporozkim Wojsku i powodzeniu, tedy pomieniony ojciec Zaręba prześciem króla j. mści obecnie tu na Zaporozach bywszy nie tak w pisaniu od nas danym, jako i z posłańcami naszymi Hregorym Iwanowskim i Otrochimem Tymoszeski ustnie i obszerniej relacją odniosą. My jednak dla uczciwości tym posłom króla j. mści ku nam prostującym i dla bezpiecznego ku nam przez pola onym przejście umyślnie tu na nasze pomienione towarzystwo z tym że panem Zarębą oznajmiwszy i z po tak roczym naszym po szczęśliwie nad turczynem wygranem tego roku powiedali przed czasem obiecanych posiłków carskiego wieliczeństwa nam w Zaporozu nie ordynowano lubo małym orszakiem Wojska naszego Nizowego Zaporozkiego i częścią przysłanej ku nam 500 moskwy dwa razyśmy się mocowali mężnie pod zamkami, nie dopuszczając drugich tych nowych fortifikować. Ale że bardzo przeciwko ich basurmańskich sił daleko nasza szczupłość mniejsza nie mogła tym nieprzyjacielom naszym tego zabronić, popowracaliśmy się do kosz, dwakrotnie odprawiwszy te drogę. Tym czasem od pana hetmana zadnieprskiego ordynowano ku nam na Zaporozie Mirhorodzkiego pułku 1000 kozaków za tym przybyciem tureckie wojska wnet

uwolniwszy się od tych robot swoich koło fortec pospołu z ordami wzięli byli ku nam podsiecz (?) drogę. A wiedząc te miejsca ku ochronie (...) * wygodne, sprowadziliśmy się w Niz Dnieprem na strzelanie z armaty w miejsce mocniejsze (...) * i te pierwsze miejsce nie bez ludzi ustawivszy na potym już część tych obiecanych posiłków 1000 moskwy do nas pośpieszyło. O czym one tureckie siły posłyszawszy, iż my na odparcie jemu o gotowość wojenną mamy, zaraz nazad gdzie mieli swoje zimowanie, zawrócili się, po odchodzie w swoją ziemię wojsk tureckich one ku nam ordynowane moskiewskie i (...) * posiłki przed tym przyslanej 500 moskwy z nami znajdując się do którego czasu tak rozumiemy i ci z nami nie będę zimować, ponieważ prowiantu [...]bowego zgoła nie mają. Tymi tylko na ten czas w[...]pana winszuje, a na kosztów (?) najjaśniejszego króla j. mści ze wszystkim Wojskiem Nizowym Zaporozkim ochotnie oczekiwamy i ku przysłudzie jego najjaśniejszemu młściwego króla j.mści na całość naszą i na przysługę (?) wszystkiego chrześcijaństwa ku nam osłów swoich posłańników gotowi będziemy wyprawić. O łaskawe jednak tych naszych posłańców w. mć. pana przyjęcie upraszamy. Zyczę zawsze o dobrym w. m. pana zdrowiu słyszeć i personaliter pokłoniwszy się cierpieć. Nie wątpiąc o tym azali da P[an] Bóg jakiego kołwiek czasu uprzejmie moje i wszystkiego Wojska Zaporozkiego załecić przyjazn̄ dobremu w. m. pana affektowi zostający w.m. pana życzliwy przyjaciel i służyć gotow Iwan Sierko, attaman koszowy Wojska Zaporozkiego z towarzystwem.

Z Kosza d. 20 ma zmbri 1679 anno».

(БЧ, ВР, № 177, арк. 943. Копія кінця XVIII ст.)

Переклад:

«20-го вересня. З рукопису архіву короля Станіслава Августа.

Копія листа Сірка, отамана Військ Запорозьких, до білоцерківського коменданта.

Коли з волі найяснішого короля й. мості і за наказом найвищих коронних гетьманів ми відправили зі своїм листом велебного отця Зарембу, білоцерківського протопопа, то зволиш довідатися про наше Військо Запорозьке і його дії. Згаданий отець Заремба приходом (?) короля й. мості нині перебуває тут, на Запорожжі. Не так з листа даного від нас, як від наших посланців Григорія Івановського і Трохима Тимошевського, дістанеш усно і розлого реляцію. Ми однак для вшанування тих послів короля й. мості, які йдуть до нас, і для безпечного їх проходу через поля спеціально повідомили згадане товариство з цим же паном Зарембою. Після річницї нашої щасливої перемоги над турком ми цього року сказали про раніше обіцяну нам підмогу його царської величності. Але нам в Запорожжя не послано (майже нічого) і малими силами нашого Війська Низового Запорозького і з частиною присланих до нас 500 московитів ми два рази мужньо билися під замками, не дозволяючи укріпляти нових замків. Але тому що бусурманських сил було набагато більше ніж наших, ми не могли заборонити цього і повернулися до коша, двічі відбувши цю дорогу. Тим часом від пана задніпровського гетьмана послано до нас на Запорожжя 1000 козаків Миргородського полку. Після цього прибуття турецькі війська одразу припинили ці свої роботи біля фортець і разом з ордами рушили до нас, перерізаючи (?) шлях. Але знаючи ці місця до оборони (...) *, ми вдало пройшли Дніпром на Низ на постріл з гармат в місце укріплене (...) 8 і це перше місце залишили не без людей, залишивши вже частину цієї обіцяної допомоги, 1000 московитів до нас поспішило. Почувши про це турецькі сили, що ми маємо воєнну готовність до відсічі, зразу повернули назад туди, де мали зимувати. Після відходу у свою землю турецьких військ була прислана до нас московитьська допомога і (...) * раніше прислані 500 московитів знаходились до певного часу з нами. Думаємо, що вони не будуть з нами зимувати, бо зовсім не мають провіанту [...]bowого. Тільки з цим зараз вітаю в. м. пана. Ми з усім Військом Низовим Запорозьким дуже чекаємо на кошти найяснішого короля його мості і до послуги найяснішого милостивого короля його мості, на нашу цілість і на прислугу (?) всього християнства ми готові послати своїх посланців. Однак просимо в. м. пана про ласкаве прийняття цих наших посланців. Завжди зичу чути про добре здоров'я в. м. пана і персонально вклонитися. Не сумніваючись у тому, що Господь Бог колись дасть мою і всього Війська Запорозького люб'язно віддати приязн̄ доброму афекту в. м. пана. Залишаюсь в. м. пана зичливий приятель і готовий до послуг Іван Сірко, кошовий отаман Війська Запорозького з товариством.

З Коша д. 20-го вересня 1679 року».

№ 2

1679, вересня 30 (20). Лист кошового отамана Івана Сірка до білоцерківського коменданта

«20ma 7mbris. Ex m.s.arch.Stan.Aug.regis.

Sierko, ataman Wojsk Zaporozkich, do j. m. pana kommandanta bialocerkiewskiego.

Przez tak niemale czasy i przez bisurmańskie na chreścijańskiego zawzięcie nie wiedząc o powodzeniu najjaśniejszego krola j. mści i wszystkiej Rzeczypltej Korony Polskiej, w rozmaitym rozmyślaniu

zostawaliśmy i prawie jako nas z Zadnieprza zachodziły awizy, rozumieliśmy siebie całe oddzielonych być na wieki od łaski dziedzicznej naszego monarchy i wszystkiej Rczpltej Korony Polskiej. Teraz gdy osobliwa łaska Boską znamienitym przejściem najjaśniejszego króla j. mści wielebny ojciec Zaręba, protopopa białocerkiewski, jako ochoczy na wszelakie posługi monarsze swemu przy niemniejszej odwadze z kilku człowieka białocerkiewskimi tak daleko do nas dziakami i niebezpiecznymi polami całe zdrowo na kosz nasz dawny zaporozki przybył i list w. m. pana nam podał. W którym wyczytaliśmy i z ustnej ojca Zaręby relacyi znajdujemy ucieczkę ponieważ najjaśniejszego króla j. mści o nas wiedzieć jest łaskawą wolą. Czyż odnowiwszy się, wielce jesteśmy wdzięczni wszystkim wspólnie i (...) * naszego z bisurmaninem częścią w. m. pana oznajmuje, który tak rok łaską Boga Wszzechmogącego i szczęściem obojga chrześcijańskich naszych monarchów w Nyze (?) Dnieprowym nam za pomyślną swoją nad bisurmany odprawił odwagę. Łecz z terazniejszego roku za nieprędkością ku nam caskiego wieliczeństwa posiłków ufortifikowaniem tureckich zamków Dniepr jest nam na Niz zamknięty. Boskiemu to dopuszczeniu przypisujemy a staraniu o poprawie naszego mieszkania monarchom naszym obojgu chrześcijańskim i najwyższym głowom Korony Polskiej porzucamy. Kto też z chreścianstwa, zwłaszcza blizkiej ojczyzny Korony Polskiej, mianowicie na Zadnieprzu nie życzy dobrego Koronie Polskiej. Bóg wszystko widzi, mieli go sadić (?) albo obrocic (?) ku dobremu upamiętaniu. Jednak my i Wojsko Zaporozkie Nizowe po starodawnemu swemu obyczaju synowsko garniemy się ku łaskawości najjaśniejszego króla j. mści i najjaśnieszich stanów Korony Polskiej i Rczpltej, a żebyśmy wiedzieli jakowemu rozkazaniu k. j. mści wygadzać w[elbego] ojca Zarębę odpuszczamy i przy nim w pomoc swoich do w.m. pana posłańców posyłając, ochotnie j. kr. mści obiecanych posłańców, z łaskawym jego monarszym słowem ku sobie na Zaporozie oczekiwamy, tuż wzajemnej mojej przyjaźni w.m. pana affekt i najpowolniej się służby ja sam offiaruje i całe Wojsko Zaporozkie swoje usługi załecają jako życzliwi w. m. panu wszego dobra służyć gotowiśmy. Iwan Sierko, attaman koszowy Wojska Zaporozkiego Nizowego z towarzystwem.

Z Kosza d. 20 ma zmbri 1679 anno».

(БЧ, ВР, № 177, арк. 945. Копія кінця XVIII ст.)

Переклад:

«20-го вересня. З рукопису архіву короля Станіслава Августа.

Сірко, отаман Військ Запорозьких, до й. м. пана білоцерківського коменданта.

Протягом немалого часу і через бусурманське завзяття на християн не знаючи про становище найяснішого короля й. мості і всієї Речі Посполитої Корони Польської, ми залишалися з різними думками і уважай, як нас із Задніпря доходили авизи, думали, що ми навіки цілком відділені від милості дідичного нашого монарха і всієї Речі Посполитої Корони Польської. Тепер коли з особливої Божої милості знаменито прийшов (від імені) найяснішого короля й. мості велебний отець Заремба, білоцерківський протопоп, як охочий до всіляких послуг своєму монарху. При не меншій відвазі з кількома білоцерківськими людьми так далеко до нас дикими і небезпечними полями цілком здоровий прибув на наш давній запорозький кіш і лист в. м. пана нам подав. Котрий ми прочитали і з усної реляції отця Заремби знайшли втіху (?), оскільки є милостива воля найяснішого короля й. мості знати про нас. Чим відновившись, всі ми дуже вдячні і (...) * нашого з частиною бусурман повідомляємо в. м. пану, котрий вже рік з милості Всемогутнього Бога і щастям обох наших християнських монархів в Низи (?) Дніпровим нам за свою вражаючу відвагу над бусурманами. Але з нинішнього року через нешвидку до нас допомогу царської величності [й] укріплення турецьких замків Низ Дніпра є для нас закритий. Це приписуємо попущенню Божому й доручаємо старанню, щоб поліпшити наше мешкання, обох наших християнських монархів і найвищих голів Корони Польської. Хто теж з християнства, особливо близької вітчизни Корони Польської та на Задніпрю не зичить добра Короні Польській? Бог все бачить, мали б його суд (?) або обернутися до доброго опам'ятання. Однак ми і Військо Запорозьке Низове за своїм стародавнім звичаєм синівськи горнемося до милості найяснішого короля й. мості і найясніших станів Корони Польської і Речі Посполитої, а щоб ми знали який наказ к. й. мості виконати, відпускаємо велебного отця Зарембу і при ньому охоче посилаємо в поміч своїх посланців до в. м. пана, і чекаємо на Запорозжі обіцяних посланців й. кор. мості з його милостивим монаршим словом до себе. Тут же взаємної моєї приязні в. м. пана афект і найпокірніші служби я сам офірую і все Військо Запорозьке віддають свої послуги як зичливі всього добра і в. м. пану готові служити. Іван Сірко, кошовий отаман Війська Запорозького з товариством.

З Коша д. 20-го вересня 1679 року».

ДОДАТКИ

№ 1

1679, серпня 17. Лист білоцерківського коменданта до руського воєводи

«1679 d. 17 augus. Ex m.s. bibl. Brzoskowie (?)».

Excerpt z listu pana kommandanta białocerkiewskiego do pana wojewody ruskiego die 17 aug. 1679.

Z ordynansu w. m., m. pana i dobrodzieja, wysłałem do Kjowa, a nie znajdując między officerami sposobnego, zażyłem na tę drogę wielbego księdza Brożyckiego, kapellana mego, aby się z bojarzynami i zadniepskim hetmanem w punktach, zleconych ad mentem listownej informaczej w. m., w.m. pana i dobrodzieja, ustnie rozmówił stanął tam trzynastego augusti przyjęty dość pięknie zrazu. List do rąk bojarzyna wojewody smoleńskiego kniazia Piotra Wasilewicza Szeremeta oddał, w pięć jednak godzin (acz miał zosobna listy do Michała, kniazia Czerkawskiego, między bojrzynami najprzedniejszego za Dnieprem z niemalym wojskiem zostającego, więc i do bojarzyna wojewody kijowskiego, i hetmana zadnieprskiego) wyjeżdżać mu bez obiecaney audyencyej i expedycey nazad z obozu kazano. Sprawił to jako zewsząd dochodzę hetman zadnieprski, który gdzie może, przyjaźń naszą z Moskwą miesza i podejrzane czyni, grontownej i całej nie życząc. Miał okazać do tej sprawy z niedobitkow dla rozboju świeżo po księdzu kapellanie moim w godzinie z pogromu powrócili, ex quo tych nasi jako rozbojników zniesli, statem (?) persvasit, iż polacy Moskwie nie sprzyjają z kozakami, hostiliter się obchodząc i mnie do nieprzyjaźni daje zadatki, koni nam przez kozactwo ukradkiem zabierając, pasieki łupiąc, ludzi po pasiekach męcząc i jakoby Białocerkiew podejść sposobami robiąc».

(БЧ, ВР, № 178, с. 787. Копія кінця XVIII ст.)

Переклад:

«1679 д. 17 серпня. З рукопису бібліотеки Бжосковської (?)»

Витяг з листа пана білоцерківського коменданта до пана руського воєводи дня 17 серпня 1679.

З наказу в. м., мого пана і добродія, послав (людину) до Києва. Не знайшовши між офіцерами здібного, послав у цю дорогу велебного ксьондза Брожицького, мого капелана, щоб з боярами і задніпровським гетьманом по пунктах, викладених до розуму не дослівно, а у листовній інформації в. м., в. м. пана і добродія, усно розмовляв; став там тринадцятого і зразу був прийнятий серпня досить тепло. Лист до рук боярина, смоленського воєводи, князя Петра Васильовича Шеремета віддав, однак о п'ятій годині (а мав листи зокрема до Михайла, князя Черкаського, найпереднішого між боярами, який стоїть за Дніпром з немалим військом, також і до боярина київського воєводи і задніпровського гетьмана) йому було наказано виїжджати назад з табору без обіцяної аудієнції і негайної відправи. Це вчинив як звідусіль доходить, задніпровський гетьман, котрий де може, тепер нашої приязні з Московією перешкоджає і підозріло чинить, не зичачи ґрунтовної приязні. Мав оказію до цієї справи з недобитків для розбою, за годину після мого ксьондза капелана повернулися з погрому, на котрому їх наші як розбійників розгромили, переконав, що поляки Москві не сприяють, з козаками вороже обходяться і мені до неприязні дає задатки, коней нам через козацтво тихцем забирають, грабують пасіки, людей на пасіках катують і ніби хоче хитро підійти під Білу Церкву.

№ 2

1679, жовтня 1 (вересня 21). Ясси. Постскрипту з листа невідомого до невідомого

«1679 d. 21 7bris. Ex m.s. bibl. Brzostovie (?)».

Kopia postscriptu z Jas datowanego d. 21 septembris anno Domini 1679.

Wojska tureckie z seraskierem od Ingułu, rzeczki jakie się tam w polach znajdują trzy, do Wielkiego Ingułu powróciły. A tam w Ingułu zaszedł mandat od Porty, żeby znowu i trzeci zamek budowali na Andrzejowym ostrowie na Bohu. Andrzejowym ostrowem zowią kozacy fortetu, kiedy naturalna kozaków jeziorami z Bohu i trzcina niedobyta i te miejsce już skrzydłem państwa Ottomańskiego teraz się staje. Posłał seraskier excuzacją do Porty na Ułuk, że już późno i robotnicy wniwec się obrócili, zastanowić się jednak na Ingułe musiał. A że pierwsze dwa zamki, gdzie już stanęli, rozumiem, że constat w. m. pan, bom i ja pisał tam o nich, że jeden naprzeciw zamku, który Szaszkiermenem nazywają, na samym brzegu Dnieprowym, drugi na drugiej odnodze Dnieprowej, także na samym brzegu naprzeciw zamku Dogangieczetem nazywa się. Batyrsza-murza jeden z krymskich murzow w kilka tysięcy na moskwę pod Kijowem uderzył, jako posiadają, że wielkie w wojsku moskiewskim uczyniwszy zamieszanie, kilkudziesiąt żywcem wzięwszy i tyjąc koni powrócił, jaka fortuna w tym roku expedycyi».

(БЧ, ВР, № 177, арк. 951. Копія кінця XVIII ст.)

Переклад:

«1679 д. 21 вересня. З рукопису бібліотеки Бжостовської (?).

Копія постскриптуму з Ясс, датованого 21 д. вересня року Божого 1679.

Турецькі війська з сераскером від Інгулу, три річки, котрі там у полях знаходяться, до Великого Інгулу повернулися. А там в Інгулі прийшов мандат від Порти, щоб знову і третій замок будували на Андрієвому острові на Бузі. Андрієвим островом козаки називають фортецю, коли (укріплена) природою озерами з Бугу і очеретом, не була здобутою козаками і це місце вже тепер стає крилом Оттоманської держави. Послав сераскер вибачення до Порти на Улук (Ułuk), що вже пізно і робітники внівеч обернулися, тому змушений був зупинитися на Інгулі. А що перші два замки вже постали, думаю про це відомо в. м. пану, бо і я писав про них. Один — напроти замку, котрий називають Шахкерменом (Szaskiermenem), на самому березі Дніпра, другий — на другому річищі Дніпра, також на самому березі напроти другого замку, називається Догангечетом (Dogangieczetem). Батирша-мурза, один з кримських мурз з кількома тисячами вдарив на московитів під Києвом. Як кажуть, що учинивши у московитському війську велике замішання, взяв у полон кілька десятків і повернув тисячу коней, така фортуна в поході цього року».

№ 3

1679, грудня 28 (18). Львів. Лист намісника білоцерківського коменданта Семена Заремби до короля Речі Посполитої Яна III Собеського

«D. 18a 10bris. Ex m.s.arch.Stan.Aug.regis.

J. m. pan komendant białocerkiewski do je. k. mci.

Ukontentowany łaską w. k. mci i zachęcony gorliwszą tym większą chęcią do usługi w. k. mci jakom deklarował w. k. mci ustną mową, tak i teraz pismem deklaruje, nie tylko wszystkimi memi siłami i sposobami, lecz i zdrowiem samym o to usiłuje starać się nieprzestane, aby zaczęte rzeczy mogły swój szczęśliwy wziąć skutek. Za którym i ja deklarowany przez pana w[oje]wode chełmińskiego przy samym skutku skuteczniejszej obietnicy będę wyglądał szczęśliwości. A teraz nizko podziękowawszy w.k.m. za łaskawy i miłościwy dar, obowiązuje się wiernie i życzliwie usługi moje jakom się obligował m[ajes]t[a]towi w. k. mci wyświadczać, zostając w. k. mci, pana mego mi[łościwe]go wiernym poddanym i służą Semion Zaręba, namiestnik białocerkiewski. We Lwowie d. 18va 10mbris 1679 anno».

(БЧ, ВР, № 177, арк. 1243. Копія кінця XVIII ст.)

Переклад:

«Дня 18-го грудня. З рукопису архіву короля Станіслава Августа.

Й. м. пан білоцерківський комендант до його к. мості.

Уконтентований милістю в. к. мості і заохочений, ще ревніше й ще більшим завзяттям до послуг в. к. мості, як і усною мовою обіцяв в. к. мості, так так і тепер на письмі декларую, не тільки всіма моїми силами і засобами, але й самим життям для цього докласти зусиль і безперестанно стараюсь, щоб розпочаті справи могли отримати свій щасливий кінець. Після чого і я, рекомендований паном холмським воєводою, при самому кінці виконаної обіцянки буду виглядати щастя. А тепер низько подякувавши в. к. мості за ласкавий і милостивий дар, зобов'язуюсь мої вірні і зичливі послуги, як я й обіцяв маєстату в. к. мості, освідчивши, залишаюсь в. к. мості, мого милостивого пана, вірним підданним і слугою Семен Заремба, білоцерківський намісник. У Львові д. 18-го грудня 1679 року».

№ 4

1679, жовтня 3(вересня 23). Немирів. Лист гетьмана Юрія Хмельницького до білоцерківського коменданта

«d.23tia 7bris. Ex m.s.arch.Stan. Aug.regis.

Kopia listu Chmielnickiego do j.m.pana kommandanta białocerkiewskiego.

По узычениу доброго здровия в. м. пану од Пана Бoga і vysokiego suffragium jako највіецей sprzymyamy. Przy tej okkazy bojarzyna, który і pod czas wiosny szedł na Białocerkiew і teraz szczęśliwie rekomendujemy determinacyi publicznej takowej, zdało się nam за rzecz słuszna і наше przywate cumulare, jednak bez zasłony albo raczej lucro Laercyusza flii (?) takowej. Quibusdam Diogeni probrovertentibus quod peteret cum id Plato non faceret imo inquit petit ille sed *admoto capite ut nequisquam exaudiat*ur. Abusus est Homerio carmine quod est Odisea quo significavit Platonem non minus esse felicem nisi quod ipse clam

peteret ipse palam. Toż też ja bez ceremonii wysyłam petiit vere riteque juxta regulam nostram ordinis ś. Basillii. Proszę w. m. pana o pisarza, bo całe pisać sam po polsku nie umiemy a pisarza cośmy mieli, to nie po naszej myśli, od którego chcielibyśmy się nauczyć i ten z choroby umiera. O co prosimy, abyś w. m. pan nie rozumiał proźby naszej mixokatrice(?), ani sobie pervers polonice, to jest po błazeńsku, ale całe po prostu szczerze prawdziwie a wiernie po staropolsku. Za którą wygodę si vita Comes erit zawdzięczyć obiecuje, pisząc się w. m. pana życzliwym princers.

N.B. Przed tym nie pisałem princeps, ale Jerzy Gedeon Węzyk Chmielnicki.

Z Niemirowa d. 23 tia 7mbris 1679 anno».

(БЧ, ВР, № 177, с. 953. Копія кінця XVIII ст.)

Переклад:

«Після побажання доброго здоров'я в. м. пану від Господа Бога і високої похвали, ми якнайбільше сприяємо вам у Малоруському князівстві. При цій okazji боярина, котрий і під час весни ходив до Білої Церкви, і тепер щасливо рекомендуємо публічному розсуду. Здалося нам слушним і нашу приватну праву зібрати, однак без заслони або швидше такої користі Діогена Лаертського. Коли хтось дорікав Діогену, що той просить милостиню, тоді як Платон цього не робить, Діоген відповідав віршем з гомерової Одиссеї, мовляв робить і той, тільки близько прихилившись, так, щоб ніхто інший не чув, тобто: коли Діоген просив відкрито, то Платон таємно. То я теж без церемонії посилаю правдиво і належним чином у відповідності до правил нашого ордену св. Василя. Прошу в. м. про писаря, бо зовсім по-польськи писати сам не вміємо, а писар, якого ми мали і від якого хотіли б навчитися, несподівано помирає від хвороби. Про що просим, щоб в. м. пан не розумів (...) нашого прохання, ані собі перекручено польською мовою, тобто по блазеньськи, але цілком просто щиро, правдиво і вірно по святоруськи. За яку послугу якщо стане життя, обіцяю віддячити, пишучись в. м. пана зичливим приятелем».

Дата надходження статті до редакції: 04.03.2023 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)